

Svar till Birgitta Fritz om medeltiden i Dalarna

Historikern och medeltidsforskaren Birgitta Fritz har läst min avhandling *När makten blev synlig* (Nordin 2005; jfr Hansson 2006) och i denna tidskrift tagit upp den till diskussion (*Fornvännen* 2006:2, s. 35–37). Det är roligt att få sitt arbete debatterat och det är glädjande att boken väckt känslor. Fritz uppfattning är dock inte positiv. Hennes artikel tarvar ett svar. Jag skall här inte ödsla utrymme på att kommentera den raljanta tonen eller det aggressiva anslag som präglar Fritz text, utan jag ska diskutera några skillnader i perspektiv, vetenskapssyn och väsentliga missförstånd.

I min bok diskuterar jag de stora förändringar som Dalabergslagen genomgick under perioden ca 1350–1550 och hur regionen kom att påverkas av ett feodalt produktionssätt, feodala ägandeformer samt en feodal kultur. Genom ingående studier av borglämningarna på Grådönäset och Borgaholm i Hedemora visar jag hur en feodal maktkultur vann fotfäste i landskapet under den andra halvan av 1300-talet. Marken var förvisso beredd redan under slutet av 1200-talet och under första halvan av det kommande seklet, såsom känt genom de första beläggen för Kopparberget 1288, godsbyte i landskapets södra del mellan Tyrgils Knutsson och Birger Magnusson 1303, Dalalagens stadfästande under 1320-talet och privilegierna för Kopparberget 1347. Denna fas diskuterar jag utförligt, i synnerhet på sidorna 30–32 och 197–202. Dessa händelser till trots skedde avgörande förändringar även i den påföljande perioden.

Under andra halvan av 1300-talet blev kungamaktens och dess allierades ambitioner mer aggressiva och präglades nu mer av en mer allmän sydsvensk form: man byggde borgar och uppförde palatsliknande hus. Dessa platser syftade till att utöva kontroll av människor och resurser i det område som man fått ökat intresse för. Byggnaderna präglades tydligt av en strävan efter kulturell hegemoni som utgjorde en ram vari en allmän makthunger gav sig till känna. Även uppkomsten av en stad och centralorter

med stadsliknande funktioner samt ett kloster präglades av en feodal maktsfärs kulturella ambitioner. Jag påvisar, på grundval av både det arkeologiska och det historiska källmaterialet, att Dalabergslagen fick en ny relation till riket från och med etablerandet av de första borgarna, och att landskapet förändrades på ett genomgripande sätt under 1300-talets andra hälft och 1400-talet. Det samlade källmaterialet styrker detta på ett otvetydigt sätt.

De kulturella och sociala aspekterna av maktutövning och av borgar och sätesgårdar ifrågasätts av Fritz. Hon sällar sig till den skara forskare som menar att en borg är en borg, och inte ett mångtydigt fenomen. Borgen är och var ur Fritz perspektiv oproblematiske. Den hade främst en fortifikatorisk funktion i tider av inre eller yttre oro. Jag diskuterar detta synsätt grundligt i boken, dels som ett teoretiskt problem (s. 28, 34 f), dels empiriskt (kap. 2–5). Empirin visar att de platser som huvudsakligen studeras, Grådönäset och Borgaholm, har många formmässiga och materialmässiga särdrag som gör att den fortifikatoriska tolkningen inte allena kan förklara varför de uppfördes just där, just då, och just på detta sätt.

I min tolkning vidgar jag förklaringen till att omfatta aktörernas kulturella bakgrund, *habitus*, och deras ambitioner, *hegemoni*. Detta har föranlett Fritz att tro att jag hävdade att de borgar jag studerat »bara försökt att se ut som» borgar. Påståendet visar en allvarlig missuppfattning av min bok. Jag har visat (s. 29) hur senmedeltidens borgar haft avgörande kulturella och sociala roller vilka styrts deras utformning. En medeltida borg kunde ha en mängd funktioner där försvar och våldsutövning blott var en av flera. Denna mera komplexa bild av vad en borg hade för funktioner motsägs inte alls av de källor som Fritz nämner. Engelbrektsupprorets och andra konflikters fixering vid motståndarens borgar visar tvärtom just på borgens såväl fortifikatoriska som kulturella och sociala kraft.

Genom en teoretisk diskussion – som tyvärr ofta kan förefalla främmande för en historiker,

men sällan för en arkeolog – har jag visat hur sociala gruppers maktutövning skapat kulturer och därmed också motkulturer. Att belägra symboler eller att ockupera kraftfulla sinnebilder av motståndarens kulturella hemhörighet är inte enbart förbehållet den amerikanska ockupationsmakten i Abu Graibfängelset. Inte heller var det förbehållet nazisternas skövlingar av till exempel judisk eller slavisk kultur. Utan det förefaller ha varit likadant under medeltiden, dock under något mindre barbariska former.

I kriget och kampen om makten blandades och blandas militära förment rationella syften och önskemål med kulturella och sociala föreställningar om hur herraväldet bäst kan vinnas och vidmakthållas. Det är också en självklarhet i alla teorier om makt att fysisk våldsutövning är kostsam och därför ofta undviks eller kompletteras med sociala och kulturella uttryck för makt. Att jag, som Fritz hävdar, skulle ha beskrivit en »vacker» historia med maktutövning helt utan fysiskt våld, uttrycker således ett missförstånd. Om Fritz hade läst slutorden i min bok hade det säkerligen, om inte förr, ha framgått med vilket allvar jag ser på den medeltida maktutövningen.

Fritz varnar också för att jag riskerar att spekulera eller gissa och att jag saknar förankring i »den medeltida verkligheten«. Jag uppmanas läsa ett antal texter och att inrikta mig mot tysk historisk forskning istället för den teoretiskt och metodiskt mera utmanande brittiska. Till skillnad från Fritz tror jag inte på den stora berättelsen, att det finns en medeltida objektiv verklighet att upptäcka i de skriftliga källorna. Det finns spår av medeltida praktiker i det arkeologiska källmaterialet såväl som i det historiska, men det tarvas en diskussion om människors drivkraft, samhällets grundvalar och källornas syften för att nå dessa praktiker. Det brukar kallas teoridebatt.

Förutom dessa missförstånd uttrycker Fritz i sin diskussion av arkeologins möjliga betydelse för historievetskapen en nedlåtande syn på

ämnet. Vi får inledningsvis veta att arkeologin kan »tillföra medeltidshistorien mycket», vilket kan tolkas som ett erkännande av vad vi arkeologer gör. Men i ett sådant resonemang saknas insikt om, och respekt för, att medeltidsforskningen inte kunnat eller kan utvecklas utan arkeologin. Mycket av det viktiga som skett inom studiet av medeltiden har initierats och genomförts från en arkeologisk horisont. Det räcker med att nämna lundaarkeologin och dess mångfasetterade kulturhistoriska forskning som kastat nytt ljus över materialkategorier, tidsperioder och regioner. Att säga att arkeologin kan tillföra medeltidshistorien mycket eller bistå den är att djupt underskatta, för att inte säga underkänna, en hel yrkesårs arbete. Uttalet bottenar hoppeligen i okunskap, men kan också tolkas som tecken på en akademisk chauvinism som hyllar ämnesmässiga hierarkier.

Med besvikelse konstaterar jag att det kan vara lågt i tak i det akademiska bygget. Jag önskar att Fritz, och de som delar hennes aningen okomplicerade historiesyn, kunde mildras en smula i sin vrede och inte vara så rädda för nya perspektiv och ifrågasättanden. Den medeltida verkligheten kan visa sig vara mycket mera komplicerad än vad ni någonsin anade. Den kanske till och med är lika komplex som dagens.

Referenser

- Fritz, B., 2006. När makten blev synlig i södra Dalarna – synpunkter på arkeologisk historieskrivning. *Fornvännen* 101.
 Hansson, M., 2006. Recension av Nordin 2005. *Fornvännen* 101.
 Nordin, J.M., 2005. *När makten blev synlig – senmedeltid i södra Dalarna*. Stockholm studies in Archaeology 36. Stockholm.

Jonas Monié Nordin

Institutionen för arkeologi och antikens historia
 Stockholms universitet
 SE-106 91 Stockholm
 Jonas.M.Nordin@ark.su.se